

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Arheologija u Srbiji
Projekti Arheološkog instituta u 2019. godini

Arheološki institut

ARHEOLOGIJA U SRBIJI

PROJEKTI ARHEOLOŠKOG INSTITUTA U 2019. GODINI

Urednici
Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Beograd 2021

Izdavač:

Arheološki institut
Kneza Mihaila 35/IV
11000 Beograd
www.ai.ac.rs

Za izdavača:

Miomir Korać

Urednici:

Selena Vitezović
Milica Radišić
Đurđa Obradović

Priprema:

Arheološki institut

Elektronsko izdanje
ISBN 978-86-6439-061-3

SADRŽAJ

- 13 Redakcija, *Uvod*
- Arheološka iskopavanja i rekognosciranja*
- 23 Dušan Borić, Dragana Antonović, *Istraživanje praistorije „dunavskog koridora“ u Đerdapu*
- 35 Slaviša Perić, Đurđa Obradović, Ivana Dimitrijević, Ružica Savić, Olga Bajčev, *Geoarheološka istraživanja u Drenovcu 2019. godine*
- 43 Ognjen Mladenović, Barbara Horejs, Aleksandar Bulatović, Bogdana Milić, *Arheološka istraživanja na lokalitetu Svinjarička Čuka u 2018. i 2019. godini*
- 51 Aleksandar Bulatović, Aleksandar Kapuran, Dragan Milanović, Ognjen Mladenović, Tatjana Trajković-Filipović, *Lokalitet Velika Humska Čuka - iskopavanja 2019. godine*
- 59 Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Prljuša, Mali Šturac: istraživanja u 2019. godini*
- 69 Ognjen Mladenović, Jan Jon, Aleksandar Bulatović, Artur Bankof, Vejn Pael, Ondžej Hvojka, Rada Gligorić, Vojislav Filipović, *Lokalitet Gradac-Cikote: arheološka istraživanja 2019. godine*
- 79 Aleksandar Kapuran, Mario Gavranović, Igor Jovanović, *Istraživanja u okolini Bora u 2019. godini*
- 83 Dragan Milanović, *Rezultati arheološke prospekcije donjeg toka Južne Morave u 2019. godini*

- 89 Ivan Bogdanović, Ljubomir Jevtović, Goran Stojić, *Legijski logor u Viminacijumu: Sistematska istraživanja severozapadnog dela utvrđenja u 2019. godini*
- 105 Goran Stojić, Milica Marjanović, *Legijski logor u Viminacijumu: arheološka istraživanja u zoni zapadnog bedema u 2019. godini*
- 121 Saša Redžić, Mladen Jovičić, Nemanja Mrđić, *Zaštitna arheološka istraživanja nekropole na lokalitetu Više Grobalja (Viminacijum) u 2019. godini*
- 133 Saša Redžić, Ilija Danković, Bebina Milovanović, *Zaštitna arheološka iskopavanja na lokalitetu Pirivoj (Viminacijum) tokom 2019. godine*
- 147 Stefan Pop-Lazić, Ričard Majls, Vujadin Vujadinović, Milica Tomić, Aleksandar Stamenković, *Arheološka iskopavanja lokaliteta Glacov Salaš 2019. godine*
- 157 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Bojana Ilijić, Nikola Radinović, *Arheološka istraživanja rimskog utvrđenja Timacum Minus. Sektor Južne kapije 2019. godine*
- 177 Sofija Petković, Igor Bjelić, Marija Jović, Gordan Janjić, *Vrelo-Šarkamen: arheološka iskopavanja, prezentacija i promocija 2019. godine*
- 187 Vujadin Ivanišević, Katrin Vandered, Ivan Bugarski, *Caričin Grad - arheološka istraživanja u 2019. godini*
- 201 Marin Bugar, Ivan Bugarski, Uglješa Vojvodić, Milica Radišić, Nikola Lazarević, *Arheološka prospekcija donjeg toka Zapadne Morave u 2019. godini: rezultati iz kruševačkog kraja*

Analize arheološkog materijala

- 219 Nataša Miladinović-Radmilović, Dragana Vulović, Nemanja Marković, *Sirmijum - rezultati antropoloških projekata u 2018. i 2019. godini*

- 227 Nemanja Marković, Oliver Stevanović, Nataša Miladinović-Radmilović, *Protokol uzorkovanja sedimenata iz antropoloških i arheozooloških celina za analizu intestinalnih parazita*
- 235 Josip Šarić, *Evolucija kompozitne alatke na primeru nalaza sa Bubnja*
- 241 Angelina Raičković Savić, Ana Mitić, *Analiza keramičkog materijala iz objekata 24 i 25 sa lokaliteta Nad Klepačkom*
- 257 Radmila Zotović, *Herkulov kult na području Srbije - kratka crtica iz proučavanja kultura na tlu Srbije*
- 265 Igor Bjelić, *Zajednički elementi na palminim kapitelima sa lokaliteta Timakum Minus i Municipijum DD*

Projektne i drugi izveštaji

- 277 Slaviša Perić, *Projekat Arheologija Srbije: Kulturni identitet, integracioni faktori, tehnološki procesi i uloga centralnog Balkana u razvoju evropske praistorije*
- 301 Ivana Popović, *Projekat Romanizacija, urbanizacija i transformacija urbanih centara civilnog, vojnog i rezidencijalnog karaktera u rimskim provincijama na tlu Srbije*
- 313 Miomir Korać, *Projekat IRS – Viminacijum, rimski grad i legijski vojni logor – istraživanje materijalne i duhovne kulture, stanovništva, primenom najsavremenijih tehnologija daljinske detekcije, geofizike, GISa, digitalizacije i 3D vizualizacije*
- 327 Vujadin Ivanišević, *Projekat Procesu urbanizacije i razvoja srednjovekovnog društva*

- 343 | Emilija Nikolić, Bojan Popović, Dragana Antonović, Selena Vitezović, Vidan Dimić, *Zaštita rudarsko-geološkog nasleđa planine Rudnik: Uređenje prostora oko praistorijskog okna na arheološkom nalazištu Prljuša-Mali Šturac*
- 357 | Vesna Bikić, *Izložba Sofija i Beograd. Arheološki biseri: jubilej bugarsko-srpske saradnje u oblasti arheologije*
- 363 | Emilija Nikolić, Ilija Danković, Željko Jovanović, *Digitalne priče iz Viminacijuma: učešće na projektu Roman Heritage in the Balkans*
- 375 | Vesna Bikić, *Projekat Barokni Beograd - novo čitanje austrijskog nasleđa u strukturi grada*
- 385 | Milica Tapavički-Ilić, *Projekat COST ACTION 2018 - SEADDA, Saving European Archaeology from the Digital Dark Age*
- 389 | Sanja Nikić, *Izdavačka delatnost i Biblioteka Arheološkog instituta u 2019. godini*

Sofija Petković, Arheološki institut, Beograd
Igor Bjelić, Arheološki institut, Beograd
Marija Jović, Arheološki institut, Beograd
Bojana Ilijić, Zavičajni muzej, Knjaževac
Nikola Radinović, Beograd

ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA RIMSKOG UTVRĐENJA TIMACUM MINUS. SEKTOR JUŽNE KAPIJE
2019. GODINE

Posle prekida koji je trajao dve decenije, prema Elaboratu i Planu arheoloških istraživanja na lokalitetu Timacum Minus – Ravna, u okviru projekta Arheološkog instituta iz Beograda i Zavičajnog muzeja Knjaževac *Arheološka istraživanja, prezentacija i promocija rimskog utvrđenja i grada Timacum Minus u Ravni kod Knjaževca*, u 2019. godini obnovljena su arheološka istraživanja na sektoru južne kapije, na prostoru velike kasnontičke kule (kula S4), u cilju prezentacije i promocije utvrđenja na ovom lokalitetu.

Izgradnjom kule S4, prilikom poslednje velike rekonstrukcije utvrđenja tokom poslednje trećine 4. veka (364–378. godine) zatvorena je južna kapija utvrđenja. Ista situacija je konstatovana i na ranije istraženju zapadnoj kapiji, najverovatnije i na prostoru severne kapije, dok istočna kapija nikada nije istraživana (Петровић, Јовановић 1997, 20–21, сл. 16; Petković *et al.* 2005, 15, plan 1). Logično je pretpostaviti da je bar jedna kapija morala biti u funkciji, a to je mogla biti istočna kapija, koja je prirodno branjena Belim Timokom, koji protiče u neposrednoj blizini, gotovo paralelno sa istočnim bedemom utvrđenja (sl. 1).

Južna kapija sa pripadajućim kulama (S2 i S3), kao i deo prostora u unutrašnjosti utvrđenja sa kasnoantičkim građevinama s kraja 4. i prve polovine 5. veka, arheološki su istraženi još 1998. godine (Петковић, Јовановић 2001, 275–280, сл. 1–3). S obzirom na tu činjenicu, jasno je da je, inače jedinstvena po očuvanosti i načinu gradnje, južna kapija, podignuta sredinom 3. veka, izuzetno ugrožena, jer na njoj nisu izvedeni ni preliminarni konzervatorski radovi. U cilju izrade projekta konzervatorsko-restauratorskih radova na ovom objektu, planirano je da se istraži pomenuta kasnoantička kula S4 i spojevi kula S2 i S3 sa južnim bedemom, da bi se omogućila adekvatna prezentacija ovog dela utvrđenja (sl. 2).

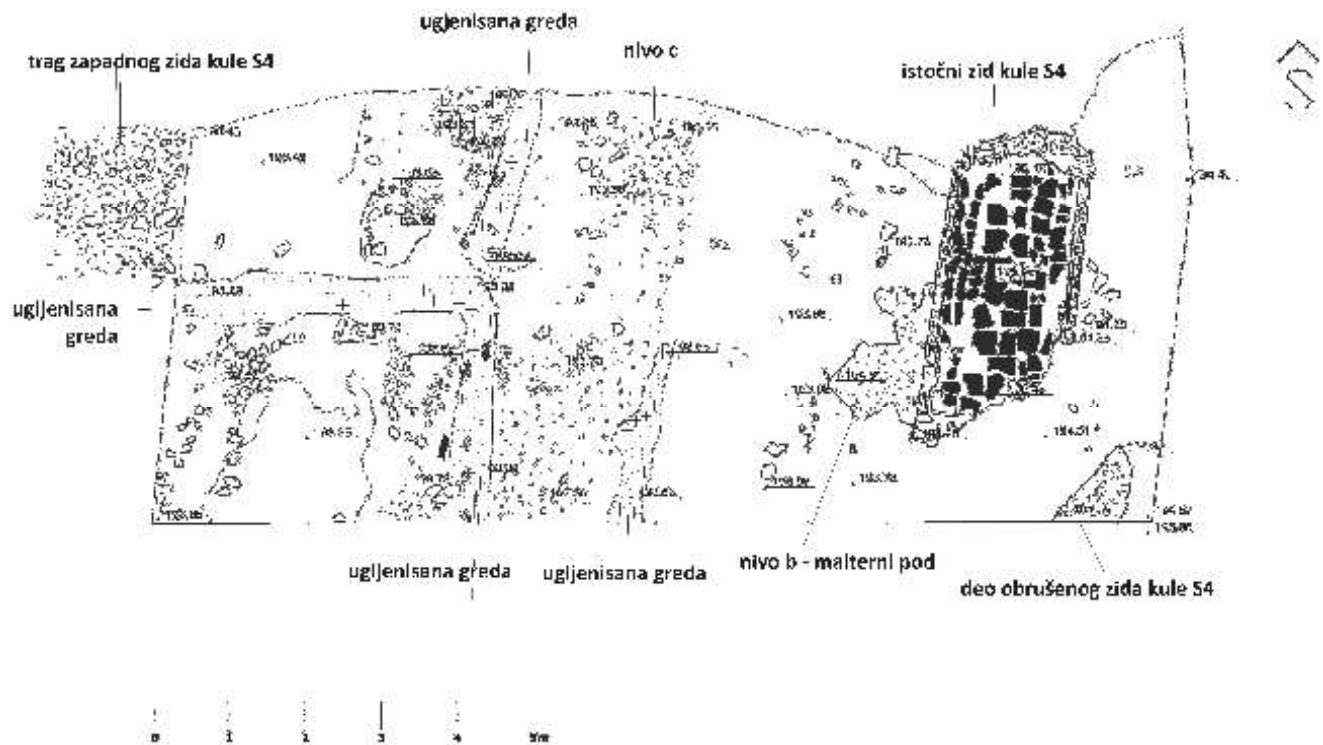
Arheološka iskopavanja na sektoru južne kapije 2019. godine obuhvatala su tri celine.

Slika 1. Utvrđenje Timacum Minus 2019. godine, snimak iz vazduha, sa zapada.

1. Započeto je iskopavanje u okviru kvadrata N-O-P-Q/XXIX-XXX (sonda 1/19), koji obuhvataju prostor južno od kula južne kapije (S2-S3) i južnog bedema, na prostoru velike kule četvorougonaone osnove, kojom je u poslednjoj trećini 4. veka zatvorena južna kapija

U kvadratima N-O /XXIX-XXX otkriven je masivan istočni zid kasnoantičke kule (kule S 4), koji je bio pokriven intenzivnim građevinskim šutom, krupnim lomljenim kamenom, tegulama i komadima krečnog betona. Zid je očuvan prosečno u visini od 0,75 m

Plan 1. Osnova nivoa d u sondi 1/19 (kv.N-Q/XXIX-XXX).

iznad sokla, odnosno temeljne zone, na spoljnom licu, a 1,25 m na unutrašnjem. Širok je 1,20 m. Zidan je u tehnici *opus mixtum*, naizmenično sa tri reda kamena (tesanika i oblutaka) i četiri reda opeka. Uz unutrašnje lice istočnog zida kule otkriven je deo podnice od žućkasto-belog krečnog maltera, koja je imala i supstrukciju od trpanca (plan 1; sl. 3 a-b).

Međutim, južni i zapadni zidovi kule S4 su u potpunosti devastirani, odnosno zapadni zid je sačuvan samo u tragu temelja, što je posledica korištenja utvrđenja kao resursa građevinskog kamena za zidanje kuća u selu Ravna u novije doba (kraj 19-20. vek) (plan 1).

Nije isključeno da je kula bila uništena još u antičko doba, o čemu svedoče proslojci gareži i zapečene zemlje i tragovi paljevine u njenoj unutrašnjosti (sl. 4).

U kuli S4 i oko nje otkriven je veliki broj nalaza, fragmenata keramičkih i staklenih posuda, predmeta od metala, bronzanih novčića, a kao najvažniji izdvaja se baza stuba od pešcara sa uklesanim votivnim natpisom posvećenim Jupiteru Najboljem Najvećem (*Iuppiter Optimus Maximus*), koji posvećuju odlikovani velikodostojnici grada Racijarije, od kojih je jedan Valerije Aleksander (sl. 5).

Slika 2. Južna kapija 2009. godine, sa juga.

se pružale u pravcu sever–jug i istok–zapad, što prati orijentaciju utvrđenja. Evidentno je da se radi o objektu većih dimenzija, koji nije u celosti otkriven u ovogodišnjem iskopu, možda barakama, ili čak delu najstarije zemljane fortifikacije (sl. 6).

Mala količina ulomaka keramičkih posuda, među kojima i nekoliko tipičnih fragmenata, za sada nije mogla da pruži zadovoljavajuće informacije o datovanju.

Postor gde se nalazio veliki objekat od lakog materijala je nivelisan pre izgradnje kasnoantičke kule S4 i tako je formiran nivo c (plan 1).

Stratigrafija kulturnih slojeva u sondi 1/19 – kvadrati N-O-P-Q/XXIX-XXX (plan 2):

Sloj A – 195,63–194,16 m, tamno mrka zemlja sa lomljenim kamenom i opekama;

Sloj A1 – 195,63–194,88 m, intenzivan građevinski šut – lomljen kamen i tegule i umrvljen žućkasto-beli krečni maltera iznad istočnog zida kule S4;

Sloj B – 194,88–194,25 m, sivo-mrka zemlja sa građevinskim šutom – lomljenim kamenom, oblucima, lomljenim tegulama i komadima krečnog maltera;

Nivo b – 194,81 m, deo poda od žućkasto-belog krečnog maltera sa supstrukcijom od krečnog betona (obluci uliveni u malter) uz južni kraj zapadnog (unutrašnjeg) lica istočnog zida kule S4;

Sloj B1 – 194,58–194,30 m, svetlo mrka rastresita zemlja sa sitnijim građevinskim šutom zapadno od istočnog zida kule 4, odnosno u njenoj unutrašnjosti;

Nivo b1 – 194,50 m, nivo kompaktnog građevinskog šuta u severozapadnom delu iskopa, koji se pruža u pravcu sever – jug, možda trag devastiranog zapadnog zida kule S4;

Sloj C – 194,30–193,70 m, žuto-mrka rastresita zemlja;

Ova baza, otkrivena u kasnoantičkoj kuli, najverovatnije je sekundarno korištena kao građevinski materijal, a potiče iz nekog svetilišta iz civilnog naselja Timakum Minusa. Natpis se na osnovu paleografskih odlika može datovati u drugu polovinu II – prvu polovinu III veka (Петровић 1975, 87–93, 100, 103).

Ispod nivoa temeljne stope kule S4, u kvadratima N-O-P-Q/XXIX-XXX otkriveni su tragovi temelja objekta od lakog materijala, naboja i velikih drvenih greda četvorougao-
nog preseka, koje su ugljenisane. Grede su

Slika 3a. Istočni zid kule S4 sa istoka

Nivo c – 193,70 m, nivo gareži i nabijene žuto-mrke zemlje sa šljunkom u zapadnom delu sonde. U osnovi se vide tragovi ugljenisanih greda četvorougonaog preseka, koje su pripadale nekom većem objektu od lakog materijala (naboja).

Sloj D – od 193,60 m, žuta peskuša ispod nivoa c.

Preliminarno datovanje navedenih slojeva moguće je utvrditi na osnovu pokretnih arheoloških nalaza, pre svega fragmenata keramičkih i staklenih posuda.

U sloju B i B1 zastupljeni su tipovi keramičkih posuda iz 4. i prve polovine 5. veka. U isto vreme datuju se i fragmenti staklenih posuda, uglavnom sferičnih i koničnih pehara od bezbojnog stakla.

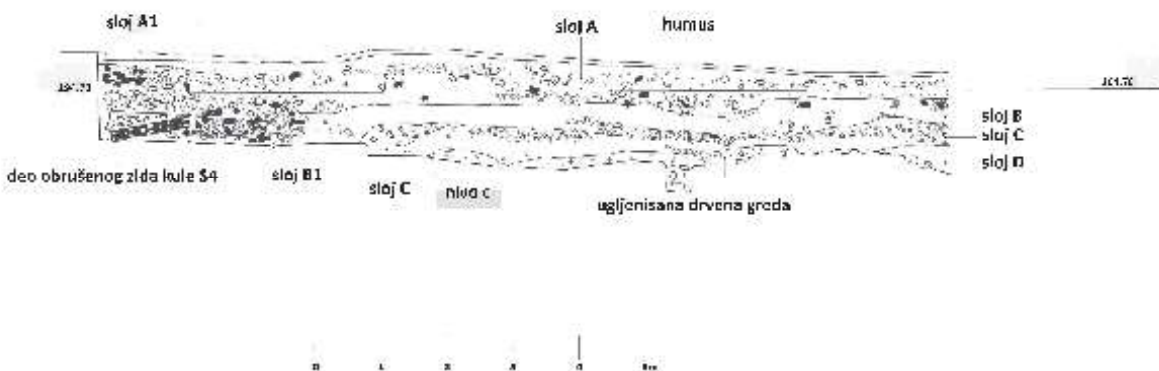
U sloju B nađen je fragment narandžasto gledosanog žiška izrađenog na vitlu, a u sloju B1 fragment istog tipa lampe sa smeđom gleđi. Oba primerka se mogu datovati u 4–5. vek (Петковић, Тапавички-Илић 2020, 121–122, 126–127, кат. 7–9, Т. XXXII, 2–4).

U sloju C otkriven je jako patiniran valentinijanski novac (Valentinijan I?) iz treće četvrtine 4. veka, a na nivou c je pronađen bronzani okov vojničkog pojasa tipa *Aquillea*, ukrašen punktiranjem i rovašenjem, koji se datuje u poslednju četvrtinu 4. i prvu polovinu 5. veka (Popović 1987, 123–139, Abb. 12, Taf. 6, 1; Чернач-Ратковић 1996, 159–163).

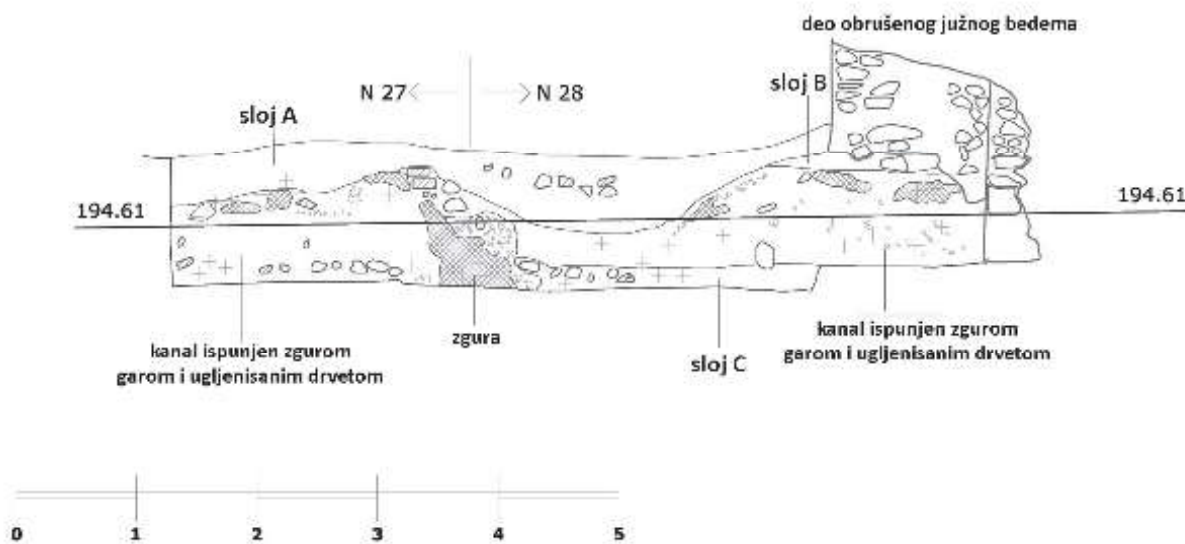
Sve gore navedeno potvrđuje hipotezu da je kula S4 podignuta tokom poslednje trećine/četvrtine 4. veka, u vreme valentinijanske obnove utvrđenja na limesu i u unutrašnjosti provincije *Dacia Ripensis*.

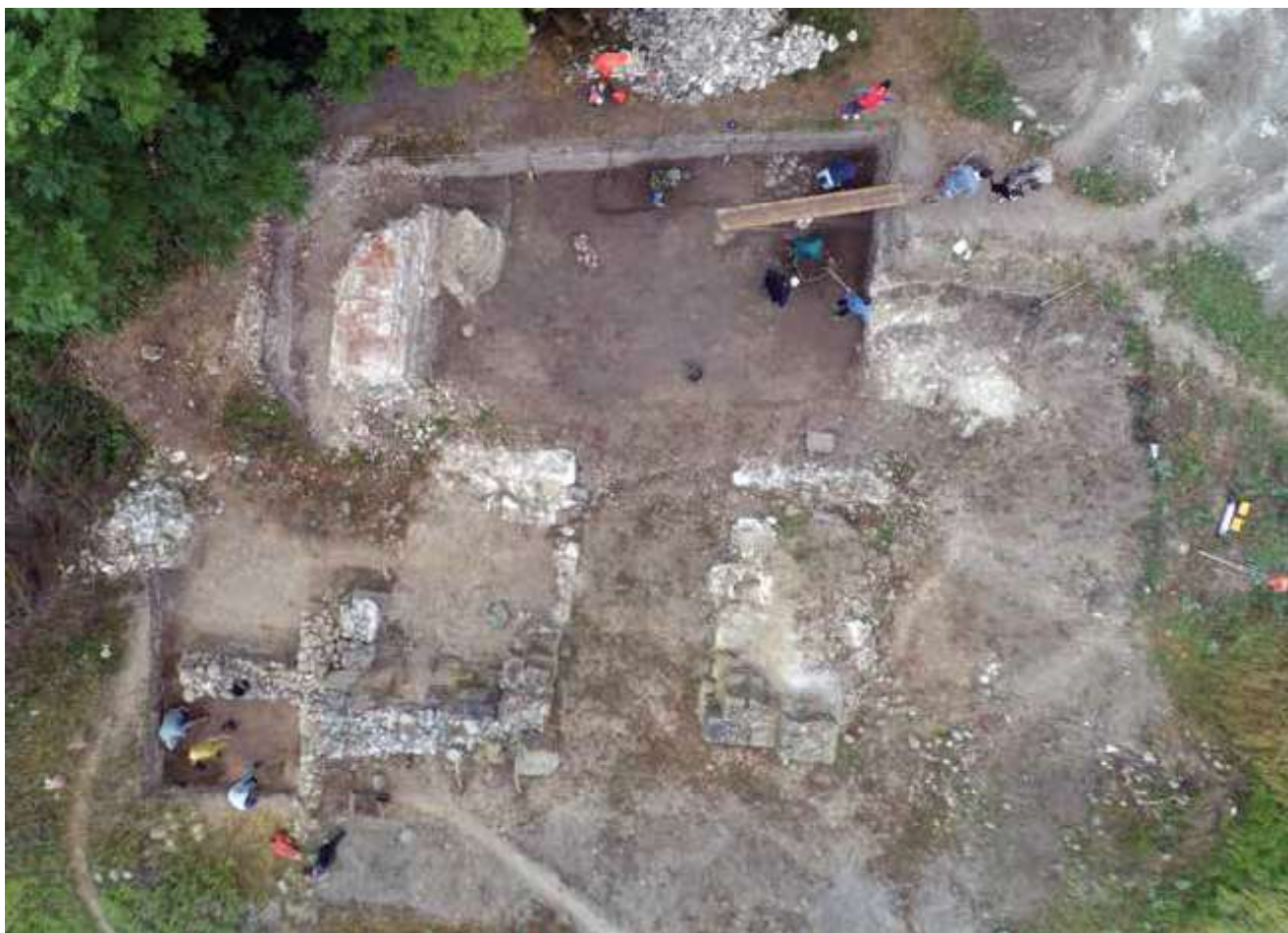
Slika 3b. Istočni zid kule S4 sa zapada

Plan 2. Južni profil sonde 1/19(kv.N-Q/XXIX-XXX).

Plan 3. Istočni profil sonde 2/19 (kv. N/XXVII-XXVIII).

Slika 4. Južna kapija 2019. godine, snimak iz vazduha, sa severa.

2. Istočno od istočne kule južne kapije (S3) nastavljena su iskopavanja (započeta 1998. godine) u kvadratima N /XXVII-XXVIII da bi se u celosti otkrila građevina od suvozi-da i spoj ove kule sa južnim bedemom (Петковић, Јовановић 2001, 278, сл. 2).

Otkrivene su čak dve građevinske faze pomenute građevine, koja je u starijoj fazi bila povezana sa istočnim zidom kule S3, koji je rekonstruisan posle neke destrukcije (sl. 7).

U mlađoj fazi, podignut je zid u tehnici suvoziđa, koji je oslonjen na istočni zid kule S 3 i zid iz prethodne faze (sl. 8).

U unutrašnjosti objekta konstatovana su dva nivoa života između kojih je horizont paljevine. Evidentno je prva faza objekta od suvoziđa podignuta posle destrukcije, u vreme

Slika 5. Baza stuba od peščara sa votivnim natpisom, in situ.

rekonstrukcije utvrđenja, koja se vidi i na istočnom zidu kule S3, koji je na brzinu popravljen nabačenim krečnim betonom sa lomljenim kamenom. Ova rekonstrukcija je mogla da

Slika 6. Osnova sonde 1/19 (kv.N-Q/XXIX-XXX), nivo d, sa severozapada.

usledi posle varvarske invazije nakon Hadrijanopoljske bitke, 80-tih godina 4. veka (Петковић, Јовановић 2001, 279) (sl. 7).

Mlađa faza građevine od suvozida podignuta je nakon katastrofalnog požara u kome je uništena prethodna faza. Na mlađem nivou u građevini otkrivena je podnica peći od ređanih tegula, koje su većinom imale pečat kohorte *II Aurelia Dardanorum*. Gornji deo peći, kalota od tegula vezanih glinom, nije očuvan (sl. 9).

Obe faze građevine od suvozida na istoku su presečene rovom pravca sever-jug, koji je ispunjen otpacima metalurških aktivnosti, metalnom (železnom?) zgurom, garom, pepelom i ugljenisanim drvetom (plan 3). Ovaj rov konstatovan je još arheološkim iskopavanjima 1998. godine (Петковић, Јовановић 2001, 279, сл. 2).

U istočnom profilu sonde 2/19 vidi se da je rov ukopan sa nivoa a u sloj B, koji je na ovom mestu potpuno uništen. Ovo datuje metalurške aktivnosti u Timakum Minusu, kao i sam rov u poslednju fazu života utvrđenja, koja se može sa dosta preciznosti datovati u

Slika 7. Osnova sonde 2/19 (kv. N/XXVII-XXVIII), mlađa faza objekta od suvozida, nivo b, sa juga.

Slika 8. Osnova sonde 2/19 (kv. N/XXVII-XXVIII), starija faza objekta od suvozida, nivo c, sa istoka.

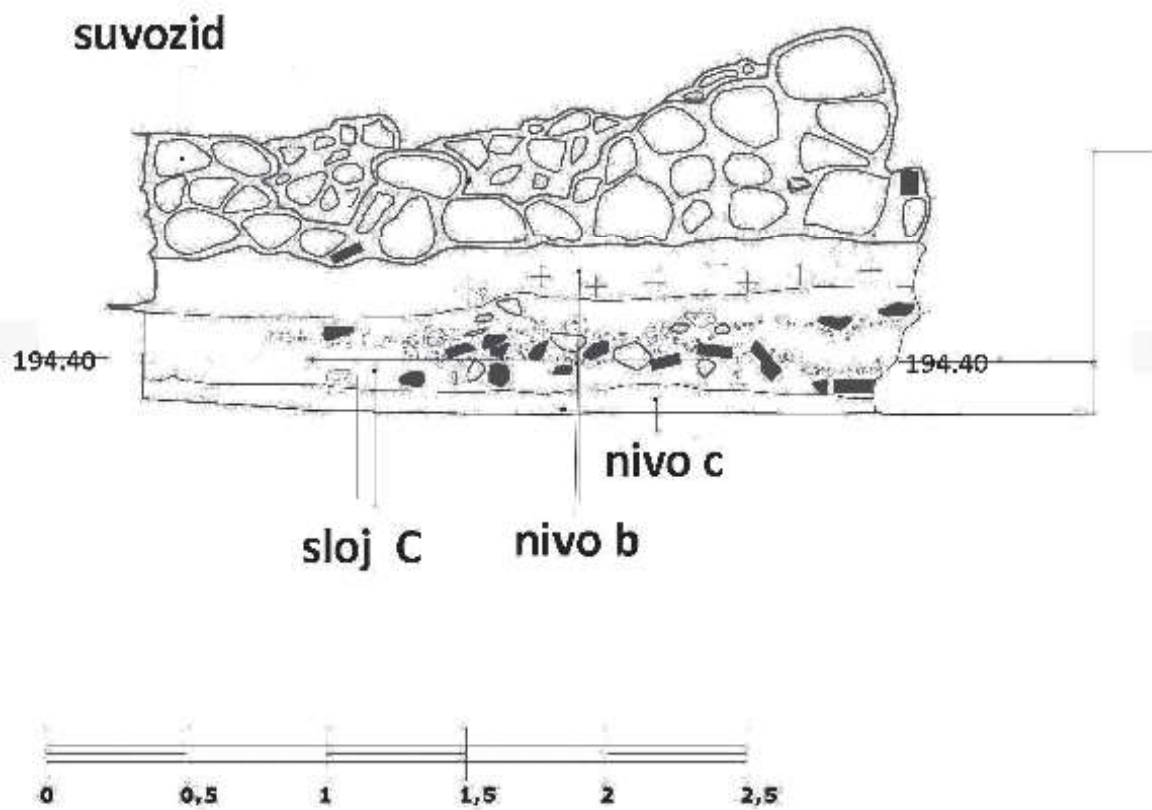
period 409–441/443. godine (plan 3). Utvrđenje je tada izgubilo funkciju vojne fortifikacije, jer je južni bedem probijen ukopavanjem pomenutog rova, a geofizičkom prospekcijom unutrašnjosti utvrđenja, u ovoj fazi je konstatovano više velikih objekata pravougaone osnove, čija orijentacija nije pravac pružanja bedema (Илијић 2011). O funkciji naselja nastalog u prvoj polovini 5. veka u unutrašnjosti utvrđenja *Timacum Minus*, bez novih arheoloških iskopavanja, možemo samo reći ima ruralni karakter.

U sloju destrukcije u požaru otkriven je veći, veoma dobro očuvan deo pancira od bronzanih pločica, *lorica squamata*. Koliko nam je poznato, ovo je za sada jedini takav nalaz u Srbiji (sl. 10 a–b).

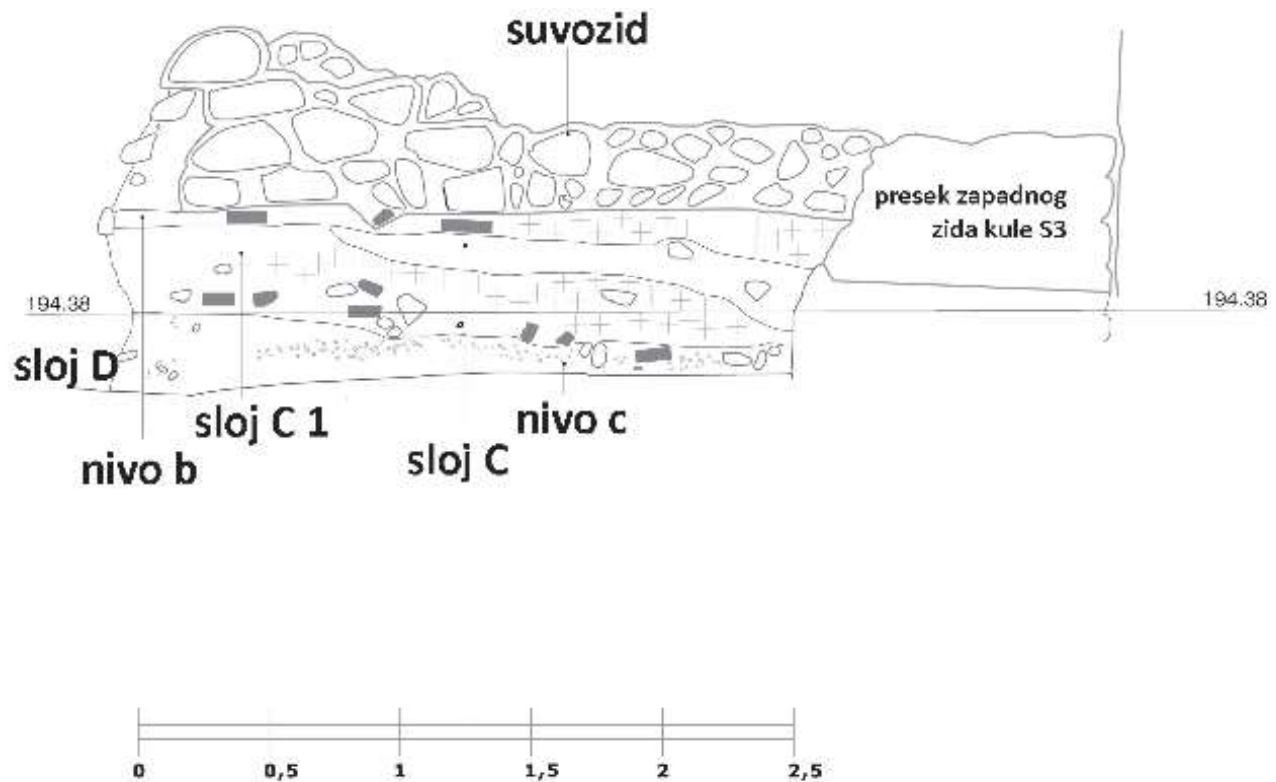
Takođe, u sloju paljevine otkriven je trag nekog magijskog rituala – u sloj destrukcije ukopan je keramički lončić, okrenut otvorom na dole i fiksiran ulomcima tegula, koji je pokrivao kokošje jaje, bronzani novčić i гвозdenu iglu. Za sada nam nije jasna simbolika ovog magijskog rituala (sl. 11 a–d).

Sudeći po grobnim priložima iz kasnoantičke nekropole Timacum Minusa, jaje ima simboliku obnove života i reinkarnacije, гвозdena igla, s druge strane ima suprotno značenje – da zadrži pokojnika u podzemnom svetu i odvoji ga od sveta živih, odnosno da smiri lutajuću dušu, dok novčić služi da se plati Haronu prelazak preko Stiksa, odnosno ulazak u Had (Петковић *et al.* 2016, 13–15, 22–23). S obzirom

na navedeno, moguće je da se radi o kenotafu, i to osobi koja je stradala na prostoru južne kapije u nekom od varvarskih napada tokom prve polovine 5. veka (409. ili 441–443. godine).

Plan 4. Južni izgled suvozida pravca istok-zapad u sondama 2/19 (kv. N/XXVII-XXVIII).

Plan 5. Severni izgled suvozida pravca istok-zapad u sondama 2/19 (kv. N/XXVII-XXVIII).

Nažalost, novčić je jako patiniran i pre čišćenja i konzervacije nije bilo moguće identifikovati ga. Gvozdена igla je jako korodirana i mogla je biti, kako igla fibule, tako i igla za šivenje.

Zid, konstatovan u istočnom profilu kv. N XXVIII, za koji se mislilo da je deo južnog bedema, oštećenog u poslednjoj fazi života utvrđenja, odnosno u prvoj polovini 5. veka,

Slika 9. Podnica od tegula i peć na nivou b u objektu od suvozida, sa istoka.

kada fortifikacija gubi svoju funkciju, ustvari je veliki deo platna južnog bedema, koje se obrušilo ka jugu i leži na zemlji (sloj B) (plan 3). Ovo nas navodi na pomisao da je južni bedem, poput kule S4, mogao biti jako oštećen u nekom od varvarskih napada s kraja 4–početka 5.veka.

Posle razaranja i paljenja utvrđenja, na brzinu je obnovljen istočni zid istočne kule kapije (S3) grubim nabacivanjem krečnog betona sa oblucima i lomljenim kamenom, kako bi se zatvorio probijen otvor na zidu. Nakon toga, podignuta je građevina od suvozida istočno i severno od kule S3. Međutim, i ovaj objekat je stradao u požaru još dva puta.

Za sada nema dovoljno podataka da bi se ova razaranja utvrđenja *Timacum Minus* precizno povezala sa istorijskim događajima, ali se može pretpostaviti da se odnose na više

varvarskih napada na Priobalnu Dakiju, kao što su Hadrijanopoljska bitka 378. godine, varvarske invazije i pljačkanje provincija *Dacia Ripensis* i *Moesia I* 80-tih godina 4. veka (Burns 1994, 73–91), i konačno, upad Huna pod vođstvom Uldisa 408/409. godine, kada je razoreno obližnje utvrđenje *Castra Martis* u današnjoj Bugarskoj (Maenchen– Helfen 1973, 63–71).

Stratigrafija kulturnih slojeva u sondi 2/19, odnosno u kv. N XXVII-XXVIII, na prostoru građevine od suvozida, istočno od kule S3, jeste sledeća (planovi 3-5):

Sloj A – 195,30–194,51 m, tamno mrka zemlja sa građevinskim šutom;

Rov pravca sever-jug – 195,14–194,08 m, rov, širine 0,90 m i dubine od oko 1 m na južnom kraju, čije dno prati prirodan pad terena od severa ka jugu, ispunjen zonama gareži, zapečene zemlje, pepelom, ugljenisanim drvetom i metalnom (železnom) zgurom;

Sloj B – 195,17–194,85 m, svetlo mrka rastresita zemlja sa proslojcima gareži i ulomcima opeka;

Nivo b – 194,85 m, podnica popločana tegulama, od kojih većina ima pečat *Cohors II Aurelia Dardanorum*, severno od suvozida pravca istok – zapad;

Sloj C – 194,82–194,58 m, crveno-mrka rastresita zemlja sa proslojcima gareži i ulomcima opeka u zapadnom delu sonde 2/19;

Sloj C1 – 194,80–194,08 m, sloj zapečene zemlje i gareži u središnjem i istočnom delu sonde 2/19, sloj paljevine;

Nivo c – 194,08 m, nivo crveno-mrkog naboja sa šljunkom;

Sloj D – od 194,38 m sloj crveno-žute peskuše.

U slojevima na prostoru građevine od suvozida nađena je veća količina fragmenata keramičkih i staklenih posuda i životinjskih kostiju, kao i ulomaka ravnog, prozorskog stakla. Tipovi keramičkih i staklenih posuda pripadaju periodu od sredine 4. do sredine 5. veka. Od ostalih nalaza treba pomenuti bronzani novac Valentinijana I iz sloja B, kao i nalaze iz sloja paljevine – sloja C1: deo bronzanog pancira tipa *lorica squamata*, polukružni okov bronzane pojasne kopče, bronzana lučna fibula tipa *Viminacium–Novae* i fragmenti dve firnisovane zdelice, ukrašene plastičnim vegetabilnim motivima. Ovi nalazi datuju sloj C1 u IV i početak V veka (Petković *et al.* 2005, 87–90, fig. 18, a-b, Pl. 5, 3, Pl. 10, 3; Petković 2010, 322–326, sl. 118, T. LXXVI –LXXVII; Петковић, Тапавички-Илић 2020, 75, 110-111, тип I/6, T.II).

Preliminarno datovanje kulturnih slojeva u sondi 2/19, potvrđuje ranije utvrđenu hronologiju faza života na prostoru južne karije (Петковић, Јовановић 2000, 277–280) i uklapa se u stratigrafsko-hronološke podatke dobijene u sondi 1/19.

Slika 10. Deo bronzanog pancira tipa lorica squamata - a. in situ, b. posle preliminarne konzervacije.

Slika 11. Lončić ritualno zkopan u sloj paljevine u objektu od suvozida
– a. detalj lončića in situ, b. ljuska kokošnjeg jajeta pokrivenog
lončićem, c. lončić.

3. Zapadno od zapadne kule S2 škarpiran je zapadni profil starog iskopa (1996–1998. godine) s ciljem da se otkrije južni bedem i, eventualno njegov spoj sa zapadnom kulom južne kapije (kula S2), ali osim građevinskog šteta, nisu otkriveni jasniji ostaci zida (plan 1).

Gotovo svi ciljevi iskopavanja u kampanji 2019. godine su ostvareni. Ipak, spojevi južne kapije sa južnim bedemom nisu otkriveni, a konstatovano je da deo zida istočno od kule S3, nije južni bedem, već njegov obrušeni deo. U sledećoj kampanji treba proširiti iskop ka istoku i zapadu, da bi se došlo do južnog bedema ili bar njegovog traga u temeljnoj zoni. Ovo ne sprečava izradu projekta za konzervatorsko-restauratorske radove na južnoj kapiji, jer je ovaj objekat, sa pripadajućim kulama (S2–S4) u potpunosti istražen.

Bibliografija:

Bugarski 2006 – I. Bugarski, A Contribution to the Study of Lamellar Armours, *Stari-nar* LV/2005, 2006, 161–179.

Burns 1994 – T.S. Burns, *Barbarians within the Gates of Rome. A Study of Roman Military Policy and the Barbarians, ca. 375–425 A.D.*, Bloomington–Indianapolis 1994.

Чернач – Ратковић 1996 – С. Чернач-Ратковић, Оков појасне копче Аквилеја типа из кастела Понтес, *Гласник Српској археолошкој друштва* 11/1994, 1996, 159–163.

Илијић 2011 – Б. Илијић, Примена геофизичких метода на археолошком налазишту *Timacum Minus*, *Развитак*, година L, број 239–240, 2011, 78–86.

Maenchen – Helfen 1973 – O. J. Maenchen-Helfen, *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture*, Berkley–Los Angeles–London 1973.

Petković 2010 – S. Petković, *Rimske fibule u Srbiji, od I do V veka n.e.* (Römische Fibeln in Serbien, von 1. bis 5. Jh. nach Chr.), Arheološki institut, Posebna izdanja, knjiga 50, Beograd 2010.

Петковић, Јовановић 2001 – С. Петковић, С. Јовановић, Археолошка ископавања римског утврђења код села Равна, општина Књажевац током 1997–1998. године – сектор јужне кapiје, *Старинар* L/2000, 2001, 275–280.

Petković et al. 2005 – S. Petković, M. Ružić, S. Jovanović, M. Vuksan, Zs. Zoffmann, *Roman and Medieval Necropolis in Ravna near Knjaževac*, Arghaeological Institute, Monographs, Vol.42, Beograd 2005.

Петковић et al. 2016 – С. Петковић, Н. Миладиновић-Радмиловић, Н. Гавриловић-Витас, Б. Илијић, *Појребни ритуал и култи Диониса у Равни (Timacum Minus)/Funeral Ritual and the Cult of Dionysus in Ravna (Timacum Minus)*, Археолошки

институт, посебна издања, књига 57, Завичајни музеј Књажевац, Београд-Књажевац 2016.

Петковић, Тапавички–Илић 2020 – С. Петковић, М. Тапавички–Илић, Касноантичко утврђење *Horreum Margi* (Late Roman Fortification *Horreum Margi*), Археолошки институт, Грађа, књига 11, Београд 2020.

Петровић 1975 – П. Петровић, *Палеогеографија римских нахија у Горњој Мезији*, Археолошки институт, Посебна издања, књига 14, Београд 1974.

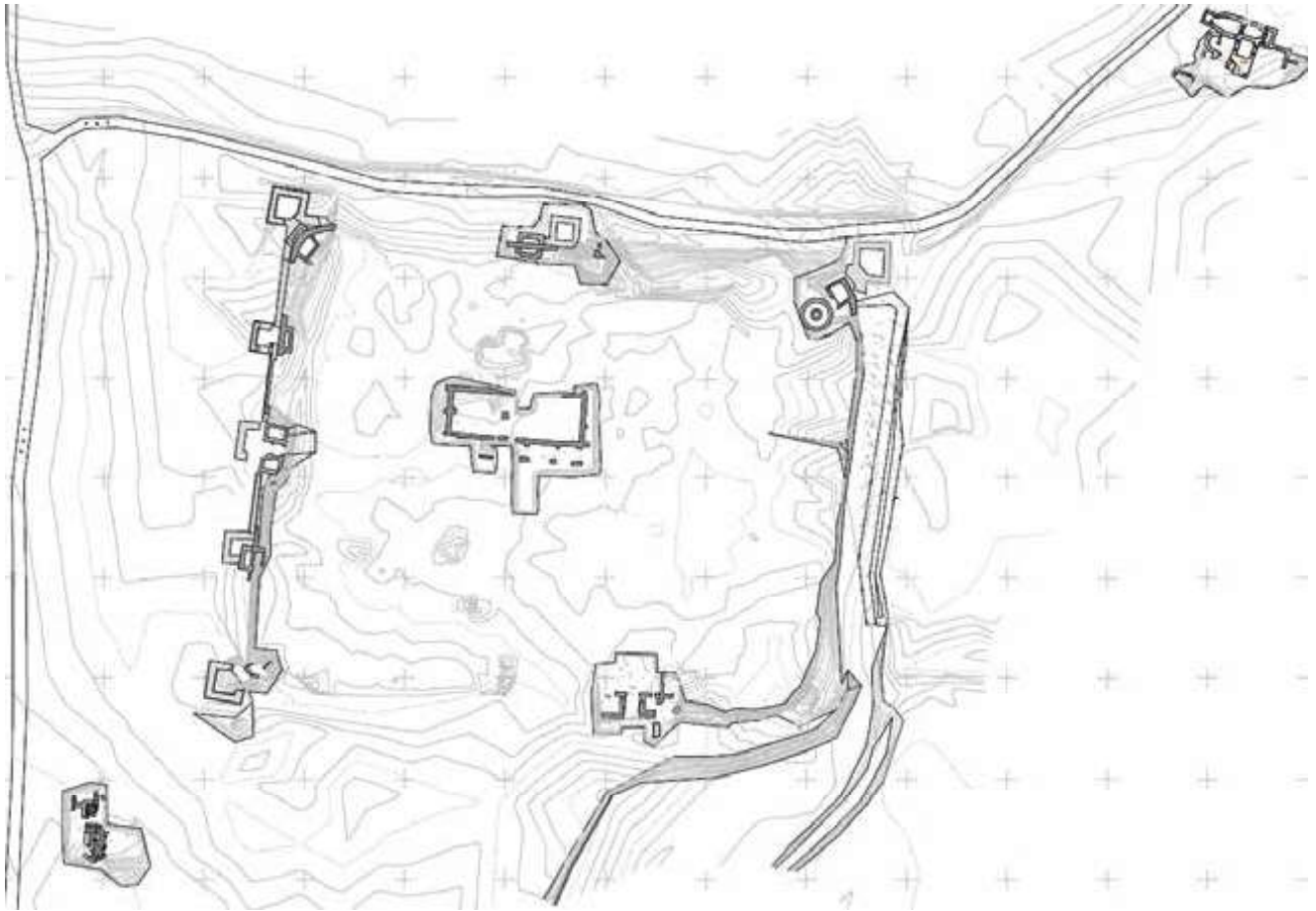
Петровић, Јовановић 1997 – П. Петровић, С. Јовановић *Културно блато књажевачког краја*. Археологија, Београд - Књажевац 1997.

Роровић 1987 – V. Popović, Süddanubischen Provinzen in der Spätantike vom Ende des 4. bis zur Mitte des 5. Jahrhunderts, *Die Völker Südosteuropas im 6. bis 8. Jahrhundert, Südosteuropa-Jahrbuch* 17, München-Berlin 1987, 95–139.

Напомене:

¹ Iskopavanja su realizovana u periodu 18.08-15.09. 2019. godine, pod rukovodstvom dr Sofije Petković od strane stručnog tima u sastavu: dr Igor Bjelić, arhitekta i Marija Jović MA arheolog iz Arheološkog instituta, Bojana Ilijić MA i Milena Muminović MA, kustosi arheološke zbirke Zavičajnog muzeja u Knjaževcu i Nikola Radinović MA, arheolog iz Beograda. U iskopavanjima je učestvovalo 11 fizičkih radnika.

² U ranovizantijskom utvrđenju na lokalitetu Svetinja, otkriven je deo sličnog tipa pancira, sastavljenog od gvozdenih lamela, koji u odnosu na naš nalaz pripada dugom vremenu i kulturnom krugu (Bugarski 2006).

Plan 6. Generalni plan utvrđenja Timacum Minus 2019.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

902/904:061.6(497.11)"2019"(082)(0.034.2)

902.2(497.11)"2019"(082)(0.034.2)

ARHEOLOGIJA u Srbiji [Elektronski izvor] : projekti Arheološkog instituta u 2019. godini / urednici Selena Vitezović, Milica Radišić, Đurđa Obradović. - Elektronsko izd. - Beograd : Arheološki institut, 2021 (Beograd : Arheološki institut). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) ; 12 cm

Systemski zahtevi: Nisu navedeni. - Nasl. sa naslovne strane dokumenta. - Tiraž 100. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija uz svaki rad.

ISBN 978-86-6439-061-3

а) Археолошки институт (Београд) -- Истраживања -- 2019 -- Зборници
б) Археолошка истраживања -- Србија -- 2019 -- Зборници

COBISS.SR-ID 57205769

